

मुनिजीवनाची साधना पहिला विहार : बाहुबलीकडे

जि

न-दीक्षेनंतर काहीकाळ प. पू. गुरुदेवांचे सहवासात राहिल्यावर मुनि श्री आर्यनंदीजी गुरुदेवांचेसह बाहुबलीकडे विहारास निघाले. मुनी दीक्षेनंतर पायी प्रवास करण्याचा हा त्यांचा पहिलाच प्रसंग. दिगंबर अवस्थेत, जीवनाची एक अनन्य अशी अनुभूती अनुभवत त्यांनी विहार केला. आपल्या गुरुंच्या सहवासात राहून त्यांच्या मुखातून स्त्रवणारे अमृत-वचन ऐकण्यात, त्यांचेबरोबर ध्यान, सामायिक, स्वाध्याय आणि परिभ्रमण करण्यात ते गुंगून जात असत. नव्या जीवनाचे मंगल पुष्ट हळूहळू उमलत होते. मुनिधर्माची कठोर व्रते आचरताना त्यांचे मन सदैव गुरुचरणी समर्पित असे. “शय्या भूमितले दिशो S पि वसन” असे त्यांचे वागणे. शरीराच्या सर्व सुखोपभोगांना त्यांनी तिलांजली दिली होती. जितके तीव्रतर व खडतर तप करता येईल तितके त्यांनी आरंभिले होते.

त्यानंतर दि. ३ मार्च, १९६२ पर्यंत गुरुदेवांचे बरोबर बाहुबलीस राहिले. त्या काळात त्यांनी कुडलक्षेत्र विहार, भोसे येथील पंच-कल्याण प्रतिष्ठा, या निमित्ताने विहार केला हा भू-भाग त्यांना नवीन होता. गावे जैन वसतींनी व्यापलेली होती. काही

गावात तर बहुसंख्या जैनच होते. त्यांच्या जीवनात भगवान ऋषभकालीन जैन संस्कृती पूर्णार्थिने आत्मसात् झाली होती. कृषी करण्यात तेथील जैन समाज अग्रेसर होता. घरोघरी संयमाचरण, दयाभाव, प्रेमभाव ! सारा समाज जणु एका कुटुंबाप्रमाणे राहात होता. ते सारे दृश्य पाहून मुनिश्रीचे मन मोहरून येत असे.

त्या विहारातून जरी मुनिश्रीची प्रवचने होत असत, तरी त्या सामान्यांच्या जीवनांतूनही त्यांना पुष्कळच शिकायला मिळत होते. ज्ञानाच्या कक्षा विस्तारत जात होत्या. ज्ञान हाच आत्मा आहे, ज्ञान हेच खेरे शरीर आहे. त्या ज्ञानाच्या प्रकाशात न्हाऊन निधण्याचा मनसोक्त आनंद ते लुटत होते. श्रावकांना जैन धर्मातील सोपीसोपी तत्त्वे ते मोळ्या मार्मिकतेने प्रतिपादन करीत. त्यामुळे श्रावक श्राविकांना ते अत्यंत प्रिय झाले. व्रत-नियमांचा आग्रह करण्यापेक्षा जीवनात संयम कसा महत्त्वाचा आहे, इंद्रियांच्या लोलुपतेवर अंकुश ठेवणे कसे आवश्यक आहे, हे त्यांना पटवून देत. कु-देव, कु-देवतांची भक्ती तारक कशी नाही यासाठी ते खन्या भक्तीचे निरूपण करीत. वीतराग परमात्माशिवाय, अर्हत्-सिद्धाशिवाय अन्य कुणी त्राता कसा नाही, याचे रसभरित व खुमासदार पद्धतीने ते विवरण करीत. दोन वर्षांच्या काळातच त्यांनी बाहुबली जवळचा पाच पंचवीस किलोमिटरचा आसमंत आपल्या प्रवचनांनी धर्ममय करून टाकला.

वेस्तळकडे धर्मयात्रा

पूज्य गुरुदेवांच्या आज्ञेने त्यांनी दि. ४ मार्च १९६२ रोजी वेस्तळकडे प्रयाण केले. एकटेच विहार करण्याचा त्यांचा हा पहिला प्रसंग होता. जिनदीक्षेची सतत जाण ठेवून व त्या दिगंबरत्वाचा यत्किंचितही अवमान होणार नाही असे जीवन व्यतीत करण्याचा निर्धार मुनिश्रीचा होता. त्या व्रतपालनात थोडाही प्रमाद घडला तरी त्याबाबत ते कठोर प्रायःश्चित्त घेत. रोज किमान १५ किलोमिटर प्रवास करीत. निमशिरगाव, अंकली, सांगली, कूपवाड, सांगोला, पंढरपूर इ. गावाहून ते कुंथलगिरी येथे आले. तीर्थक्षेत्राचे पावन दर्शन घेऊन ते ६ मे रोजी तेथून निघून मे अखेरीस वेस्तळ येथे पोचले. त्या वर्षी दि. ५ जून १९६२ रोजी श्रुतपंचमीच्या मुहूर्तावर वेस्तळ येथे श्री पाश्वनाथ दिगंबर जैन ब्रह्मचर्याश्रम, गुरुकुल या शिक्षणसंस्थेची स्थापना त्यांच्या अधिनेतृत्वात झाली. या प्रसंगी आजूबाजूच्या गावांतील असंख्य जैन जनता आवर्जून उपस्थित होती. प.पू. गुरुदेवांनी पू. मुनिश्रीवर या संस्थेची सर्वच संपूर्ण जबाबदारी सोपविली होती. उद्घाटनाचा कार्यक्रम दृष्ट लागेल असा होता. पं.जगन्मोहनलालजी, कटनी (म.प्र.) हे अध्यक्ष म्हणून उपस्थित होते. कारंजाचे पं. माणिकचंदंजी चवरे हे सर्व गुरुकुलांचे प्रमुख म्हणून उपस्थित होते. रावसाहेब शहा, फलटणकर हे संस्थेचा कारभार पाहण्यासाठी

मुद्दाम उपस्थित होते. या प्रदेशातील म्हणजे मराठवाड्यातील हे एकमेव उत्कृष्ट गुरुकुल क्वावे, असा मनोदय साच्यांनी व्यक्त केला. मुनिश्रीच्या जीवनाला एक व्यापक आयाम देण्याचाच जणू गुरुदेव समंतभद्रजींचा उद्देश या संस्थेच्या स्थापने मार्गे असावा. ज्या भागात संस्था काढायची, तेथील सर्वांचे सहकार्य मिळावे हा विचार गुरुदेवांच्या शिक्षण प्रणालीचा अविभाज्य असा नियम ठरून गेला होता. म्हणून औरंगाबाद, सज्जनपूर, वेरुळ, कन्नड, वाळूज, पैठण, चापानेर, हत्तूर, लासूर, देवगाव, शिरूर, कोपरगाव, श्रीरामपूर अशा आजूबाजूच्या गावातील मंडळींना मुद्दाम आमंत्रित करून त्यांचे सहकार्य घेण्यात आले होते.

विहार पुनश्च बाहुबलीकडे:

बाहुबलीहून प.पू. गुरुदेव समंतभद्रांचे पत्र आले की बाहुबली येथे भगवान बाहुबलीची महामूर्ती सुप्रतिष्ठित व्यायामी आहे व त्या पंचकल्याण महोत्सवासाठी मुनिश्रींनी येणे अगत्याचे आहे. ते पत्र वाचून मुनिश्रींनी गुरुंची आज्ञा प्रमाण मानून दि. १ डिसेंबर, १९६२ रोजी वेरुळ सोडले. औरंगाबाद, कचनेर, कुथलगिरी, कळंब, शिराढोण, मुरुड, लातूर, तेर, उस्मानाबाद, वैराग, मोडनिंब, पंढरपूर या मार्गे दि. २६ जानेवारी १९६३ रोजी बाहुबलीला त्यांचे आगमन झाले. सर्व आश्रमीय विद्यार्थ्यांनी मुनिश्रींचे भव्य स्वागत केले.

बाहुबली येथे आल्यावर त्यांनी गुरुदेवांची भेट घेतली. विहारातील विविध ठिकाणी झालेल्या धर्मप्रभावक प्रवचनांची त्यांना माहिती दिली.

पू. गुरुदेवांनी मुनिश्रीच्याकडे आजबाजूच्या प्रदेशातून या विशाल महोत्सवाच्या परिपूर्ततेसाठी आवश्यक अशा निधीसाठी प्रेरणा करायला सांगितले. धर्मकार्यासाठी समाजाने मुक्तमनाने दान देऊन या ऐतिहासिक स्वरूपाच्या कार्यासाठी सहकार्य करण्याची प्रेरणा आर्यनंदीजींनी गुरुंच्या आज्ञेप्रमाणे जवळपासच्या गावांत जाऊन केली. त्या निमित्ताने धर्मकार्ये कशी पार पाडली जावीत याचे शिक्षणच मुनिश्रींना मिळाले.

पंच-कल्याण पूजेच्या सर्व प्रकारच्या धर्मकार्यात मुनिश्रींचा पुढाकार होता. कुठेही अव्यवस्था होऊ नये. सर्व विधी वेळचे वेळी सुव्यवस्थितपणे व शांततेने पार पडण्याची सर्व जबाबदारी मुनिश्री वर होती. पूज्य गुरुदेवांच्या उपस्थितीत व त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली पार पडलेली ही पहिलीच “प्रतिष्ठा” होती. मुनिश्रीच्या कार्याचे जणू प्रतीक म्हणूनही या महोत्सवाचे महत्त्व होते. मुनिश्रींनी हा महोत्सव आपल्या अंगभूत सौजन्य, मार्दव आणि संयम या गुणांनी व्यवस्थितपणे पार पाडण्यास सहयोग दिला.

विहार (१९६३ ते १९६८)

बाहुबली येथील प्रतिष्ठा महोत्सव आटोपल्यावर मुनिश्रीनी वेस्लकडे विहार केला. सतत परिभ्रमण हा जणू मुनिधर्माचा एक भाग होऊन राहिला. दि. १९ फेब्रुवारी १९६३ रोजी ते बाहुबलीहून निघाले. मार्गात त्यांनी तासगाव येथील पंचकल्याण महोत्सवाची सांगता केली काही मुसलमान बंधूंनी मुनिश्रीवर ते रस्त्याने जात असताना दगडफेक केली. एक दगड मुनिश्रीना लागला. एक भयानक वेदना त्यांच्या शरीरात उठली. पण त्याचक्षणी “हा सर्व स्वकर्मादय” जाणून त्यांनी ध्यानमग्न स्थिती धारण केली. पण काही वेळातच काही मुस्लीमबंधू तेथे आले. त्यांनी महाराजांची हात जोडून क्षमा मागितली. महाराज म्हणाले,

“आम्ही तर नेहमी क्षमाभावीच असतो. ज्या बंधूने दगड मारला तो देखील आमचा बंधूच आहे. अज्ञानामुळे त्याने ते केले आहे. आपण सारे जण त्याला क्षमा करा.”

त्यानंतर महाराजांनी उर्दूतच उपदेश करून त्या मुस्लीम बांधवांना सांप्रदायिकतेचा त्याग करण्याचा व सर्व भारतीय एकच आहेत, असे समजून सर्व प्राणीमात्रामध्ये परमात्म्याचाच निवास असतो, असे सांगितले. एक शेरही म्हटला : ‘तने उरयानी मे बेहतर, नही कोई लिबास। यह वह जामा है, जिसका, उलटा है न सिधा। परस्पर मैत्रीतच समाजाचे कल्याण आहे, असा उपदेश दिला. मुस्लीम बांधवांनी महाराजांच्या नावाचा जयजयकार करून त्यांना सुखरुपपणे पुढील मार्ग निष्कंटक करून दिला.

दि. २० एप्रिल, १९६३ रोजी म्हसवड वरून निघून महाराज क्ष. वीरभद्रांबरोबर वेस्ल येथे ५ मे रोजी आले. आश्रमीय विद्यार्थ्यांनी महाराजद्वयांचे थाटाने स्वागत केले.

पैठणकडे :

पैठण हे महाराजांचे अत्यंत प्रिय असे क्षेत्रस्थान. गृहस्थावस्थेत नोकरीच्या निमित्ताने त्यांचे वास्तव्य तेथे होते. तेथे परमपूज्य श्री सुपाश्वर्सागरजी महाराजांचे वास्तव्य होते. त्यांचे दर्शन घडावे व त्यांच्या संगतीत काही काळ घालवावा म्हणून ते दि. १७ नोव्हेंबर ६३ रोजी वेस्लहून निघाले.

वाटेट त्यांनी ढोरकिन या त्यांच्या जन्मभूमीस भेट दिली. तेथील परिसर पाहून बालपणीचे “हसण्या-बागडण्याचे” दिवस त्यांना आठवले. त्या पवित्र मातृभूमीला त्यांनी मनोमन वंदन केले. गावातील अनेक परिचित मंडळी महाराजांच्या दर्शनाने पावन झाली. आपल्या गावात जन्मलेली एक व्यक्ती मुनी होऊन आली याचे त्यांना किती कौतुक !

तेथून ते पैठणला गेले. तेथे त्यांनी प.पू.सुपाश्वर्सागरजींच्या समवेत केशलोच केला. हजारो माणसांनी पैठण नुसते बहरून आले होते. मुनीची देहाविषयी निर्ममता पाहून साच्यांच्या मनांत मुनीसंबंधी पूज्यभाव उसळून आला. या प्रसंगी पैठण येथे होणाऱ्या प्रतिष्ठा महोत्सवाला महाराजांनी थांबावे व मार्गदर्शन करावे, असा आग्रह स्वयं पू. सुपाश्वर्सागरजींनी धरला. महाराजांना आग्रह मोडवत नाही, पण मुनिश्री म्हणाले,

“मुनिराज,, मी आपला आग्रह अवश्य स्वीकारला असता, परंतु प. पूज्य गुरुदेवांना मी शब्द दिला आहे की कारंजा (विदर्भ) येथे होणाऱ्या पंचकल्याण प्रतिष्ठेला मी अवश्य येईन. त्यामुळे मुनीचे वचनाला दोष लागू नये, म्हणून मला जाणे भाग आहे.”

कारंजाकडे:

महाराजांनी मुनी श्री सुपाश्वर्सागरांची अनुमती घेऊन कारंजाकडे विहार केला. पैठणहून दि. २२ नोव्हेंबर, १९६३ रोजी निघून ते दि. ५ डिसेंबर, ६३ रोजी देऊळगावराजा येथे आले. सुदैवाने गुरुदेव श्री समंतभद्र मुनिश्रींचा मुक्काम त्याच गावी होता. गुरु-शिष्याची भेट झाली. गुरुदेवांना खूप आनंद झाला. मुनिश्रींनी वेरुळ गुरुकुलासंबंधीचे सविस्तर वृत्त दिले. विविध योजनांबाबत चर्चा केली. दि. १५ डिसेंबर, ६३ रोजी मुनिश्री पू. गुरुदेवांबरोबरच कारंजाला आले.

कारंजा नगरीत मुनिश्रींचे स्वागत करण्यात आले. गावातील चवरे मंडळी, डोणगावकर, पं. भोरे, भीसीकर मंडळी, इ. दर्शनासाठी आली होती. वीतरागमय मुद्रापाहून साच्यांनी संतोष प्रगट केला. अत्यंत मृदु-कोमल भाषा, हित-मित-प्रिय भाषण, साच्यांच्या हित-कल्याणाची भावना यामुळे कारंजाची मंडळी खूष झाली. सारे जैन संघटित व एकरूप झाल्याशिवाय व परस्परातील भेद संपविल्याशिवाय “जैनत्वा”ची जागृती होणार नाही हा विचार नव्या पिढीला आवडला.

विदर्भ विहार:

परमपूज्य गुरुदेवांच्या आज्ञेने त्यांनी अमरावती जवळील मुक्तागिरी, भातकुली या तीर्थाच्या दर्शनासाठी विहार केला. या प्रसंगी सौ. अंजनाबाई (अंजनगाव सुर्जी) यांनी पूज्य मुनिश्रींच्या आहारासाठीची सर्व व्यवस्था करण्याची अनुमती घेतली. खरे तर मुनिश्रींच्या विहारात ते कुणालाही बरोबर घेत नाहीत. चौका (भोजनादिकांची व्यवस्था) घेऊन ते कधी विहार करीत नाहीत. तो त्यांचा नियमच आहे. स्वतःच्या आहारादिकाची व्यवस्था करून विहार करण्यास त्यांचे मन अनुकूल नसते. जे जसे घडेल, ते तसे होऊ

द्यायचे, असा त्यांचा नियम. श्रावकबंधूना आपला भार होऊ नये व त्यांच्या जीवनक्रमात कसलीही बाधा स्वतःकडून होऊ नये, याची ते अत्यंत काळजी घेतात. जो मुनिधर्म आचरण करायचा त्यातून मुनिधर्माची अप्रतिष्ठा होऊ नये, हे ते कटाक्षाने पाहतात. कसलाही बडेजाव, आदरसत्कार, मानमरातब त्यांना पसंत नसतो. मनातील खोट्या अहंभावाच्या आहारी ते कधी जात नाहीत. मुनिवेष हा देखील एक परिग्रहच होय. तो देहाचा आहे. स्वतःचा नव्हे, ही त्यांची धारणा आहे.

कारंजाहून ते दि. २ फेब्रुवारी ६४ रोजी निघाले. मूर्तिजापूर, दर्यापूर, अंजनगाव, परतवाडा या गावी विश्रांती पुरते थांबून त्यांचा विहार चालूच असे. ते मुक्तागिरी येथे आले. विदर्भातील अत्यंत रमणीय व मांगल्यपूर्ण असे हे तीर्थक्षेत्र आहे. डोंगरांनी वेढलेला भाग. प्रपात कोसळतात तेही अगदी उंचावस्तू. सारा भू-प्रदेश जणु निसर्गाच्या किमयागारीने विनटलेला. अशा ठिकाणी कविमनाच्या मुनिवर्याच्या आनंदाला पारावार राहिला नाही. अत्यंत भक्तिभावाने त्यांनी तीर्थराजाचे दर्शन घेतले. तासनूतास त्यांची समाधी लागत होती. ते ध्यानमग्न होत होते.

तेथून परतांना त्यांनी भातकुली हे आणखी एक अतिशयक्षेत्र पाहिले. त्यांची भक्ती उसलून आली. जिनप्रभूच्या स्तुती-वंदनेने ते पुनीत झाले. लक्ष लक्ष भाविकांना शेकडो वर्षांपासून आकर्षित करण्याचे दिव्यत्व या दोन्ही क्षेत्रांना लाभले आहे. दहाबारा दिवसांनी ते कारंजास परत आले. गुरुदेवांचे दर्शनाने स्वतःस भाग्यवान समजणारे भव्यभाव त्यांच्याठायी सदैव एखाद्या दिव्याप्रमाणे तेवत राहात. गुरुदेव त्यांची जणू माऊलीच झाले होते. काही दिवस त्यांचे सहवासात राहून, त्यांच्याच आज्ञेने ते वेस्तळ मुक्तामी जायला निघाले. चैत्र शुद्ध पाडव्याला (१४ मार्च, ६४ रोजी) त्यांनी कारंजा नगरीचा निरोप घेतला.

वेस्तळ येथे मुनिश्री आर्यनंदीजींचे आगमन:

दि. २४ मार्च, ६४ ला ते वेस्तळ येथे सुखसूप येऊन पोचले. इतका प्रवास घडून देखील मुनिश्री एखाद्या तरुणाइतके उत्साही, प्रसन्न व हंसतमुख. आल्या बरोबर भगवान महावीर प्रभूंच्या जयंतीचा उत्सव थाटात साजरा झाला. जैन धर्माचे महनीय प्रवक्ते व आगमांचे महास्त्रोत असलेल्या महावीरांबद्दल मुनिश्रीनी सुंदर प्रवचन केले.

“महावीरांच्या अहिंसेशिवाय कोणत्याही राष्ट्राचे व समाजाचे भले होणार नाही. हिंसा ही काही आत्म्याची प्रवृत्ती नाही. ती आहे विकृती. आत्म्याच्या ठायी एक स्वच्छत्व शक्ती पण आहे, असे कुंदकुंदांनी लिहून ठेवले आहे. त्या शक्तीने आत्म्यातील

घाण दूर टाकली जाते. राग आला आणि गेला, अहंकार येतो आणि जातो, लोभाचे कोंब फुटतात व कोमेजून जातात. अहिंसेचे तसे नाही. ते अमृत-तत्त्व आहे. ते आत्म्याच्या अनंत गुणांना वेढून असते. अहिंसामय धर्मात परोपकार, सेवा, अध्ययन, ध्यान, तप सारे काही येऊन जाते.”

असे सुंदर सुंदर वचनांनी अलंकृत प्रवचन, हृदयाचा ठाव घेणारे, मानवाला सत्प्रवृत्त करणारे. त्यांची प्रवचने म्हणजे प्रवचनभक्तीने ओर्थंबलेली, करुणेत न्हालेली. आत्म्याच्या तेजाने तेजोमय झालेली. वेस्तळच्या वास्तव्यात ती सतत होत राहिली.

गुरुदेवांची वेस्तळ भेट

दि. २ मे, ६४ ते २४ डिसेंबर, ६५ पर्यंत ते वेस्तळातच मुक्कामाला असले तरी या काळात त्यांनी आजूबाजूच्या गावांतून सतत विहार केला. अनेक गावांतून त्यांनी पूजा-विधाने पार पाडली. त्या निमित्ताने तेथील जनतेशी सतत संपर्क साधला.

प. पूज्य गुरुदेव कारंज्याहून बाहुबलीस निघाले असता मुनिश्रीनी त्यांना वेस्तळ येथे आणले. गुरुंच्या दर्शनाने शिष्याचे मन भक्तिभावाने भारून गेले.

दि. ६ जानेवारी, १९६६ रोजी पूज्य गुरुदेवांचे आगमन वेस्तळला झाले. आश्रम-वासियांनी व आजूबाजूच्या गावांतील शेकडो स्त्री-पुरुषांनी मोळ्या हार्दिकतेने त्यांचे स्वागत केले. आपल्या तपःपूत जीवनाने ज्याने हजारो कुटुंबियांना सन्मार्ग प्रवृत्त केले, त्या गुरुदेवांचे दर्शन सान्यांना मोहवून गेले. गुरुदेवांनी गुरुकुलाची सर्व व्यवस्था पाहून संतोष प्रगट केला. गुरुकुलाच्या पुढे अनेक आर्थिक समस्या होत्या. विद्यार्थ्यांची राहण्याची, शिक्षणाची व्यवस्था पाहिजे तशी नव्हती. जिनमंदिर नव्हते. आले-गेलेल्या पाहुण्यांना निवास करता यावा अशी व्यवस्था नव्हती. त्या सान्या समस्यांचा ऊहापोह करण्यात आला. गुरुदेवांच्या वास्तव्याने वेस्तळ नगरीत एक नवे चैतन्य प्राप्त झाले. औरंगाबादेहून अनेक श्रावक दर्शनासाठी येत. स्वाध्याय व प्रवचनांनी त्या नगरीला एक आगळे रूप प्राप्त झाले. गुरुदेवांचा मुक्काम २६ जानेवारी, १९६६ पर्यंत वेस्तळला होता. त्यानंतर त्यांनी बाहुबलीकडे प्रयाण केले. हजारो गांवकन्यांनी त्यांना प्रेमाने निरोप दिला. त्या प्रसंगी गुरुदेव समंतभद्रत्यांना उद्देशून म्हणाले,

“बालकांच्या शिक्षणाच्या व संस्काराच्या दृष्टीने वेस्तळ येथे आपण गुरुकुल काढले आहे. त्या बालकांना आपली बालके समजून त्यांच्यासाठी ज्या सोयी जास्तीत जास्त करणे आवश्यक आहे. त्यासाठी आपणासर्वांचे सहकार्य हवे आहे. हीच बालके उद्याचा समाज घडविणार आहेत. त्यांची सेवा म्हणजे समाजाची सेवा आहे, धर्माची सेवा आहे.

मुनिश्री.... आर्यनंदीच्या उत्साहाला आपण सान्यांनी साथ घावी. त्यांच्या कल्पकतेचा, बुद्धीचा, धर्मपरायणतेचा आपण सान्यांनी उपयोग करून घ्यावा.”

असे भाव व्यक्त करून गुरुदेव बाहुबलीकडे निघाले. सान्यांनी त्यांच्या नावाचा जयजयकार केला.

विहारः धर्मप्रसारासाठीः

पूज्य गुरुदेवांच्या समागमेच मुनिश्रीनी दि. २६ जानेवारीलाच विहाराला सुरुवात करून दौलताबाद, चिखलठाणा, आढूळ, पाचोड, गेवराईपर्यंत साथ दिली. नंतर राक्षसभुवन वरून ते ३ मार्चला औरंगाबादला आले. तेथून वाळूज, शेंद्रवादे, ढोरकिनहून पैठणक्षेत्री ३ ते १५ एप्रिल १९६६ पर्यंत वास्तव्य केले. या वास्तव्यात पैठण येथील शेंद्रलिंपित क्षेत्रपाल महाराजांचा साक्षात्कार झाल्याने, शेंद्र स्थानीय कार्यकारी मंडळाने काढला. त्यात यक्षराज क्षेत्रपाळाची मूर्ती प्रकट झाली. तीच अद्यावत विद्यमान आहे. नंतर पुरी, नांदर, व्याहमांडवा, भांबरी, गुळज इ. गावे करीत २२ मे १९६६ रोजी अहमदनगरात प्रवेश केला.

या त्यांच्या प्रवासात एक गोष्ट ते मोळ्या आग्रहाने करीत. ज्या जैन घरांतून अर्हतसिद्धांच्या मूर्ती शिवाय अन्य मिथ्या देवतांच्या मूर्ती होत्या त्या तेथून काढून जलार्पण करीत. मिथ्यात्वाच्या पाशातून जैन समाजाला मुक्त करण्याचे एक खडतर व्रत त्यांनी आचरिले. स्वधर्माचरण करायचे तर वीतराग जिनदेवाशिवाय अन्य कुणीही पूज्य नाही. “वीतरागात् परो देवो न भूतो न भविष्यति” हा जो सम्यग्दर्शनाला सामोरे जाण्याचा विचार आहे, तो त्यांनी अनेकदा रोष पत्करूनही स्वीकारला व आचरणात आणला. मुनिश्रीवर श्रावकांची एवढी श्रद्धा की, ते जे करतील ते धर्म हिताचेच करतील. त्यामुळे विदर्भ, खानदेश इ. भागातील खेड्यांतील जैन जनतेला मिथ्या धर्माच्या पगड्यातून त्यांनी सोडविले.

पितापुत्राची दुही मिटविली :

दि. २५ जून, ६६ रोजीची एक गोष्ट. मुनिश्री वैजापूर येथे गेले होते. त्यांना कळले की जानेफळकर या पिता-पुत्रांत दीर्घ काळचे वैमनस्य आहे. कुटुंबाकुटुंबांनी, प्रेमाने सहकार्याने, वात्सल्याने रहावे, ही जिनधर्माची शिकवण. परंतु मोह, अज्ञान आणि अहंकार यामुळे काही कुटुंबियांत वैमनस्य येत राहाते. तसेच वैमनस्य दुर्दैवाने जानेफळकर या पिता-पुत्रात होते. मुनिश्रीनी ते भांडण मोळ्या कौशल्याने मिटविले. खेरे तर मुनिश्रीनी आपल्या आत्म्यावरच प्रीती करावी. पण त्यांची श्रावकधर्मावर गाढ श्रद्धा,

श्रावकधर्म टिकला तरच मुनिधर्मही टिकेल. श्रावक जर धर्ममय, परोपकारमय जीवन जगत राहातील तर मुनिजनांना त्यापरता अन्य संतोष नाही.

वैजापूरचा विहार संपवून महाराज चातुर्मासासाठी वेस्तला दिनांक १ जुलै, ६६ रोजी परत आले. धर्मविधीपूर्वक चातुर्मासाची स्थापना त्यांनी वेस्तला केली. त्या काळात धर्मध्यान तर झालेच पण यथाशक्य धर्म प्रभावनाही केली.

चातुर्मासानंतरः

दि. १८ नोव्हेंबर, ६६ रोजी मुनिश्रीनी वेस्तल वस्तन विहार केला. वर्डोंद, ताजनापूर, बाबरे, हिवरे, रहिमाबाद, सातगाव, दुधा इ. गावांतून विहार करीत व सर्वांना प्रवचनांचा लाभ देत मुनिश्री देऊळघाट या गावी आले.

त्या भागातील समाजात दुही होती. मंदिरासंबंधी भांडणे होती. त्यामुळे जिनमंदिराला कुलूप लावले होते. समाजाचे भांडण व जिनमंदिराला उपद्रव, असा प्रकार. समाजातील दुहीचा फायदा इतरही अन्य धर्मीय घेणार, हा साधा विचारही समाजातील व्यक्तींच्या मनात येत नव्हता. महाराजांचे मन द्रवले. वेदनांनी ते व्याकुळ झाले. जोपर्यंत दुही मिटत नाही तोपर्यंत आहार न घेण्याचे त्यांनी जाहीर केले. मुनिश्रीचा निर्णय म्हणजे दगडावरची रेघ. त्यात बदल होणे शक्य नाही. समाजात एकच खळबळ. दोन्ही पक्षांनी मुनिश्रीची भेट घेतली. दोन्ही पक्ष महाराजांचे म्हणणे ऐकायला तयार झाले. महाराजांनी म्हटले,

“आपण मंडळी परस्परात भांडता, पण परमेष्ठीच्या मंदिराला... त्याचा का त्रास ? जिनमूर्तीला असे बंदिस्त करणे किती अशुभ आहे, किती पापकारक आहे, याची तुम्हाला काहीच पर्वा नाही? ज्या पवित्र जिनमूर्तीच्या दर्शनाने जीवनाला पावित्र्याचा, मांगल्याचा, पुण्याचा परिस स्पर्श होतो, त्या जिनमूर्तीची अशी विराधना, अवहेलना करणे म्हणजे महान पापकर्माला आमंत्रण देण्यासारखे आहे.”

महाराजांच्या उपदेशाने सांच्यांची समजूत पटली. त्यांनी वैर त्याग करून जिनमंदिराचे दार उघडले. सर्वांनी अत्यंत भक्तिभावाने जिनप्रतिमेचे दर्शन घेतले. मुनिश्रीच्या नावाचा जयघोष केला. सारे गाव आनंदाने न्हाऊन निघाले.

मुनिश्रीनी तेथून बुलढाणा येथे प्रयाण केले. बुलढाणा हे जिल्ह्याचे गाव होते. तेथे सुदैवाने अनेक जैन मंडळी उच्च पदावर होती. यशवंतराव इंगोले हे शिक्षणाधिकारी होते. विश्वनाथ देशमाने हे विभागीय वनाधिकारी, खेडकर हे जज्ज होते. चित्तरंजन गहाणकरी

हे पब्लिसिटी ऑफिसर, पोफळे हे दासुंबंदी ऑफिसर, हरीभाऊ सोनटकके हे जिल्हा कलेक्टर कचेरीत अधिक्षक होते. जिंतुरकर हे सुप्रसिद्ध वकील होते. परंतु इतकी सारी मंडळी एके ठिकाणी असूनही परस्परांचे मीलन होत नव्हते. साच्यांनी मिळून जैन धर्मासाठी काही करावे, समाजहिताची काही कार्ये करावीत असेही काही त्यांच्याकडून होत नव्हते. त्या साच्यांना एकत्रआणून विचार विनिमय होईल, अशी एखादी संघटना नव्हती. महाराजांच्या मनाला ही गोष्ट बोचत होती. जिनमंदिर देखील एका लहानशा टपरीतच होते. कुणी तेथे फार फिरकतही नसत. ही अवस्था दयनीय होती, हृदयाला पीडा देणारी होती. महाराजांना आहार कसा देतात, त्याचा विधी काय याचीही फारशी माहिती नव्हती. महाराजांच्या आज्ञेने इंगोले यांनी मुनिजनांना कसा आहार घावा, याचेबद्दल एक सविस्तर पत्रक काढून ते समाजात प्रसृत केले.

महाराजांनी सर्व जैन समाजाची सभा घेतली. जवळपासच्या धार, दुधाळ, सागवान, नांद्राकोळी, साकली, पांगरी इ. गावांतील मंडळींनाही आमंत्रणे दिली गेली. सर्व मंडळी जमली. महाराजांनी जैनधर्माची माहिती दिली. जिनमंदिर, जिनपूजा, जिनाभिषेक यांचे महत्त्व पटवून दिले. महाराजांनी सांगितले,

“जिनमंदिर नसेल तर जैनत्व टिकणार नाही. बालकांवर धर्मसंस्कार होणार नाहीत. सामाजिक एकतेसाठीही जिनमंदिर आवश्यक आहे. जैनमुनी आले तर ते थांबणार कोठे?”

सारेच अवघड होते. जैन बांधवांनी महाराजापासून प्रेरणा घेतली. दररोज जिनमूर्तीचे दर्शन घेण्याचा नियम घेतला.

आनंदाची गोष्ट म्हणजे मुनिश्रींनी सामुदायिकपणे आहार घेतला. प्रत्येक श्रावकाने एक एक घास आहार घायचा. साच्यांना आहार दानाचे पुण्य मिळाले. असा प्रसंग शेकडो वर्षांत कुणी ऐकला वा पाहिला नव्हता. जैनत्वाची बीजे पेरण्यात मुनिश्रींची बरोबरी कोण करणार? त्यांनी सर्व अज्ञ जैन बांधवांना पूजा कशी करावी, अभिषेक कसा करावा याचे पाठ दिले. गुरुच जणू आता समाजाचे “उपाध्याय” झाले होते. जैनत्वाच्या जागृतीची पणती पेटविली जात होती. महाराजांनी आपल्या मधुरवाणीने जैनागमातील सुंदर सुंदर तत्त्वे मोळ्या कुशलतेने पटवून दिली. जैनधर्माचे पालन करणे हे अत्यंत सोपे आहे, त्यात अवघड काहीच नाही, हे त्यांनी पटवून दिले. गैरसमज दूर झाले. समाजात चैतन्य पसरले.

बुलढाण्यापासून चार मैलावरील भादोल येथे ते जाऊन आले. घराघरांत जाऊन

त्यांनी या भागांतील मिथ्या देव-देवतांचे पूजन बंद केले. त्यांच्या घरांतील मिथ्या देवदेवतांच्या मूर्ती त्यांनी संगमात विसर्जित केल्या. कुणी त्यांना म्हटले की असे देवता विसर्जन करणे योग्य आहे का? तर ते म्हणत गणपतीची पूजा दहा दिवस करून विसर्जन करतात की नाही? विसर्जनाचा विधी सर्व धर्मात आहे. जैन पूजा पद्धतीत देखील देवप्रभूना आमंत्रित करणे, स्थापन करणे, पूजा करणे व विसर्जन करणे अशी पद्धती आहे. हे सांगितल्याने अज्ञ जैन समाजाची समजूत पटे. अशा रीतीने मुनिश्रीच्या विहारामुळे मिथ्या देवदेवतांच्या पूजा किंवा अर्चनाना बराचसा पायबंद घातला गेला. खरा देव, खरा गुरु व खरे शास्त्र याची सम्यक् जाण समाजाला आली. मुनिश्रीच्या या विहाराने पन्नाससाठ गावांतील मिथ्या कल्पनांचे उच्चाटन झाले. स्वाध्यायाची गोडी निर्माण झाली.

या त्यांच्या विहारात त्यांनी रामभंदिरात प्रभू रामचंद्राचे जैनचरित्र काय आहे, यावर प्रवचन दिले. नाडेडला मराठी प्रमाणेच त्यांनी उर्दूत अस्खलित प्रवचन केले होते. जैन धर्मासंबंधी अन्य धर्माय समाजाला कल्पना नसते, व जी असते ती विकृत स्वरूपात. म्हणून त्यांच्या या विहारात विदर्भातील अनेक गावांतून त्यांनी विश्वबंधुत्वाचे नाते सांगणाऱ्या, सर्वाभूती समत्व शिकविणाऱ्या, स्त्री पुरुषांच्या ठायी समानत्व पाहणाऱ्या जैनधर्माची सुंदर माहिती आपल्या प्रवचनांतून दिली.

बुलढाण्यावरून महाराजांचा विहार चिखली या गावी दि. २२ जानेवारी, ६७ रोजी झाला. चिखलीत जैन समाज बच्यापैकी आहे. तेथे जिल्हा जैन अधिवेशनास मुनिश्री उपस्थित राहिले. त्यांनी आपल्या भाषणात अशी अधिवेशने प्रत्येक जिल्ह्यातून करणारी एखादी यंत्रणा असावी, यावर भर दिला. 'जैन समाजाने अन्य साच्या समाजाचे नेतृत्व केले पाहिजे. आदर्श व निष्पाप जीवनाची कास धरूनच या समाजाने सामाजिक नैतिकता निर्माण केली पाहिजे. जे आपण कमवितो त्या कमाईत धर्माचाही वाटा आहे. असे संस्कार प्रत्येकाने आपल्या मुलाबाळांवर केले पाहिजेत. जैनत्वाच्या जागृतीसाठी व्यापक प्रमाणावर मोहिम आखली पाहिजे. त्यात जातीवाद नाही किंवा कुणा धर्माचा विरोध पण नाही. जैनत्वाच्या संरक्षणात मानवीमूल्यांचे जतन होते,' हा महत्वाचा विचार मुनिश्रीनी वारंवार बोलून दाखविला. जैनत्व हे मानवी जीवनाला लाभलेले वरदान आहे. त्यातूनच परोपकार, सहकार्य, सर्व जीव समभाव पोसला जातो. नैतिक मूल्यांचे रक्षण करण्यात जैनत्व उपयोगी पडते. क्षमा, मार्दव, ऋजुता, निर्लोभता इ. गुणांची महत्ता जैनत्वाने सिद्ध केली आहे.

अशा प्रकारे मुनिश्रीनी आपल्या या पदभ्रमण यात्रेतून जनसेवेचा एक उत्कृष्ट आदर्श निर्माण केला. जैनत्वासंबंधीची मरगळ दूर केली. जैन असण्यात व म्हणवून घेण्यात

कसलाही कमीपणा वा क्षुद्रता नाही, याचा समर्थ उद्घोष त्यांनी आपल्या या पदयात्रेतून केला. खामगावात मुनिश्रीचा मुक्काम (७ फेब्रुवारी, ६७) असताना तेथील तरुण जैन कार्यकर्ते दिनकर महाजन त्यांच्या दर्शनास आले. मुनिश्रीनी त्यांच्या कार्याचे कौतुक केले. तसेच तेथे उत्तम रीतीने पाठशाला चालू करण्याची प्रेरणा त्यांना दिली. या खामगावात पुढे विविध कार्ये होऊ लागली. ते एक कार्यकेद बनले.

शेगावः

शेगाव हे धार्मिक स्थळ, गजानन महाराजांचे म्हणून प्रसिद्ध आहे. त्यांच्या भठात मुनिश्रीचे दोन तास प्रवचन झाले. त्या प्रवचनाने अजैनांच्या मनांतील मुनिश्री संबंधीचा भक्तिभाव उफाळून आला. दिगंबर जैन मुनीचे प्रवचन ऐकण्याचा त्यांच्या जीवनातील हा पहिला प्रसंग होता. खरा भक्तिमार्ग कोणता याबद्दल मुनिश्रीचे भाष्य उत्कट स्वरूपाचे होते.

जो रागालोभाने उपासना करतो, किंवा काही ऐहिक प्राप्ती व्हावी म्हणून भक्ती करतो तो भक्त अपात्र आहे. त्याला भक्ती कळलीच नाही. तसेच जो खन्या अर्थनि वीतराग आहे, अपरिग्रही, निष्कांचन आहे, दिगंबररूप धारण करणारा आहे, तोच साधू कसा श्रेष्ठ आहे, याचे सुंदर चित्रण त्यांनी आपल्या रसाळवाणीने केले. सारी सभा अवाक् होऊन ऐकत होती.

त्यांनी खामगाव, नांदुरा, बाळापूर, बाभुळगाव, काटेपूर्णा या गावांतून पदयात्रा करून धर्म ज्योतीचा प्रकाश जनसामान्यांना उपलब्ध करून दिला. “ज्ञान हाच आत्मा; सम्यक् दर्शन, सम्यक् ज्ञान व सम्यक् चारित्र्य हाच मोक्षाचा मार्ग, संयमाच्या अंकुशाने उन्मत विषयलोलुप प्रवृत्तीना काबूत आणणे ही माणुसकी! अशा विविध विषयांवर त्यांनी आपल्या प्रवचनांत जोर दिला. “हे तो प्रचीतीचे बोलणे” असाच सूर सर्वत्र ऐकू येत असे. जे जनतेला सांगायचे, त्याचा शुद्ध व वृच्छ आचार स्वतः करून पाहिल्याशिवाय शब्दांना पावित्र्याचे, मांगल्याचे मोल येत नाही. मुनिश्रीचे सांगणे हे देखील असेच अनुभवसिद्ध. केवळ साहित्य चर्चेत ते रमत नाहीत, किंवा तर्क-वितर्क करीत नाहीत. आयुष्याच्या प्रयोगशाळेत त्यांनी जे मिळविले ते सारे अनुभवाच्या आधाराने व गुरुंच्या चरणी सर्वस्वाला समर्पण करून. म्हणून त्यांच्या विहारातून धर्मदिशना चांदणे शिंपडत राहिले. दिनांक १५ फेब्रुवारी, ६७ रोजी त्यांनी बाळापूर सोडले. तेथून अकोला, व्यला, बाभुळगाव, बोरगाव, मूर्तिजापूर करीत ते गुरुदेवांच्या कर्मभूमीत म्हणजे कारंजा नगरीत आले. तेथे ६-७ दिवस राहून त्यांनी शिरपूर या अतिशय क्षेत्राकडे विहार केला. भ.

पाश्वर्नाथांचे दर्शन करून वाशीम, अनसिंग, रीठद, हराळ, रिसोड, पानकन्हेरगाव, नरसी, हिंगोली, शिरड, रामेश्वर, जिंतूर, चारठाणा, पोखरी अशा लहान लहान गावांतून पदभ्रमण करीत दि. १५ जुलै, ६७ रोजी ते पुनश्च वेस्तळा दाखल झाले.

किती पदभ्रमण ! जीवकल्याणाची किती तळमळ ! ज्या गावात कुणी आहार देण्याचीही शक्यता नाही, जेथे कुणी “यावे महाराज” म्हणणारेही नाहीत, अशा सुदूरवर्ती, तृष्णार्त जनतेसाठी त्यांची ही पदयात्रा होती. सर्वस्व जसे आत्म्याला अर्पण करायचे, तसे मन, वाणी, शरीर-शक्ती जनसामान्यासाठी अर्पण करायची, हा त्यांचा कुसुम कोमल भाव.

चातुर्मास वेस्तळा (१९६७) :

या वयातही पदभ्रमणाचा शीण, कंटाळा त्या श्रेष्ठ मुनीद्रांना कधी आला नाही. शेकडो किलोमिटर प्रवास करूनही कधी ते श्रांत, क्लांत झाले नाहीत. पुनश्च ताज्या दमाने गुरुकुलातील सर्व समस्या सोडवायला तयार. शे-दोनशे मुलांचे शिक्षण, त्यांची भोजन-निवासाची व्यवस्था, त्यांच्या चारित्र्यसंगोपनाची काळजी, एकं ना अनेक समस्या. पण ते सारे निर्लेपणे करीत राहाण्याची त्यांची मनःप्रवृत्ती.

चातुर्मासाची स्थापना झाली की मग गावोगावीची मंडळी दर्शनाला येत राहात. स्वाध्याय, धर्मोपदेश सतत चालू असे. रात्री एक वाजेपर्यंत स्वाध्याय, ध्यान व चिंतन. नंतर अल्पशी निदा. पहाटे चार वाजता उठून पुनश्च ध्यान-समाधीचे सुख. अशा रीतीने चातुर्मास संपला की पुनश्च पदभ्रमणाची तयारी.

केज येथील शांतिविधान :

दि. ७ नोकऱ्याबर, ६७ ला मुनिश्री विहाराला निघाले. दौलताबाद, बेगमपुरा, औरंगाबाद, जटवाडा, (जेथे अलिकडेच सुंदर मूर्ती प्राप्त झाल्या व ते नवीन क्षेत्र होण्याच्या वाटेवर आहे असे स्थान) कचनेर, इ. गावे करीत पुनः २० तारखेला वेस्तळ येथे आले. तेथून पुनश्च विहाराला बाहेर पडले. औरंगाबाद, कचनेर, केसापुरी, माजलगाव, पिंपळनेर, धासूर अशी गावे करीत दि. २५ जाने. ६८ ला ते केज या गावी आले. गावातील जैन समाजाने थाटाने स्वागत केले. मुनिश्रीनी तेथे दोन दिवस मुक्काम करून शांतिपूजा विधानात उपस्थिती लावली.

दि. २७ जानेवारीला त्यांनी केज सोडले आणि शिराढोण, सारोळा, सावरगाव, आंबेजोगाई, परळी वैजनाथ, गंगाखेड करीत नवागड या क्षेत्री आले. नवागड हे मुनिश्रीचे

अतिशय प्रिय असे क्षेत्र आहे. तेथे दोन दिवस मुक्काम करून मुनिश्रींची अमृत-पदे धर्माबाद, मुदखेड करीत नांदेड या गावी स्थिरावली. नांदेडला जैन समाज चांगला संपन्न आहे. महाराज येणार म्हणून आजूबाजूची श्रावक मंडळी देखील मुनिश्रींच्या दर्शनासाठी नांदेडला आली.

मुक्काम नांदेड :

दिनांक १२ मार्च रोजी मुनिश्री बारड वरून नांदेडला आले. नांदेड या नगरीत १० दिवस महाराज राहिले. नांदेड हे शिखांचे पवित्रस्थान आहे. हजारो शीख यात्रेकरू या गावी येऊन गुरुद्वाराच्या प्रार्थना सभेत सहभागी होतात.

जैन समाजातील अनेक सुप्रतिष्ठित घराणी तीन-चारशे वर्षांपासून या गावी स्थाईक झालेली आहेत. त्या जैन मंडळींच्या आग्रहाखातर मुनिश्रींनी आपला मुक्काम वाढविला होता. विधी, विधान-पूजा यांच्या बरोबरच नित्य प्रवचने होत. सारा समाज धर्मामृत सिंचनाने स्वतःला पवित्र करून घेत राहिला. येथे देखील काही घरांतून मिथ्या देवदेवतांची पूजा अर्चा होत असे. मुनीश्वरांनी त्याही बाबतीत पुढाकार घेऊन समीचीन जैन पूजेचे महत्त्व पटवून दिले. ते म्हणाले,

“जिनबिंबांच्या भक्तीने, पूजेने, अभिषेकाने प्रत्येकाने आपले जीवन मंगलमय करावे. मंदिरातील मूर्ती ही अरिहंतप्रभूची आठवण देणारी आहे. त्या मूर्तीच्या दर्शनाने सर्व पापांचा, अमंगल विचारांचा नाश होतो. जैनत्वाच्या जागृतीसाठी सर्व जैनांनी मिळून सामुदायिक पूजन करण्याची प्रथा रुढ करावी. सर्वांनी मिळून पूजन, अभिषेक केल्यास त्याचा मनावर वेगळाच परिणाम होतो.”

वेश्वळकडे विहार :

दि. २२ मार्च रोजी नांदेड येथील धर्मप्रवचनांचे कार्य संपवून मुनिश्रींनी वेश्वळकडे प्रयाण केले. वाटेत पूर्णा, नवागढ, परभणी, सेलू, अष्टी, पिंपळगाव करीत ते पैठणला आले. पैठण येथे त्यांचे जोरदार स्वागत करण्यात आले. येथे त्यांनी एक वेगळाच विचार मांडला. त्यांनी जैनसमाजातील दारिद्र्य व अज्ञान घालविण्यासाठी सर्वांनी मिळून प्रयत्न करण्याचे जोरदार आवाहन केले. जैन समाजात दारिद्र्याने ग्रस्त असलेली शेकडो घरे त्यांनी पाहिली होती. त्यामुळे त्यांचे मन द्रवले होते. आर्थिक स्थैर्य आल्याशिवाय समाज धर्मप्रवृत्त होत नाही. तो नेहमी पोटाच्या विवंचनेत राहातो. म्हणून उद्योगधंद्याची समाजातील खालील स्तरांनी कास धरावी. अर्थोपार्जन हा जीवननिर्वाहाचा महत्त्वाचा भाग आहे. त्याकडे जैन समाजाने लक्ष द्यावे. खालच्या स्तरावर असणाऱ्यांना नवनवीन

उद्योगाकडे आकर्षित करावे, हे देखील मोठे समाजकार्य आहे. असा मोलाचा उपदेश मुनिश्रीनी केला. यावरून मुनिश्री समाजाच्या धार्मिक अंगाकडेच लक्ष देत होते असे नव्हे तर समाजाचा विकास सर्व बाजूंनी व्हावा व तो आर्थिक दृष्टीनेही संपन्न व्हावा, याकडेही त्यांचे लक्ष होते. जैन समाजाच्या दुःस्थितीचे प्रमुख कारण म्हणजे त्याने बाह्य विश्वात होणाऱ्या सामाजिक, राजकीय व शैक्षणिक परिवर्तनाकडे डोळे उघडून पाहिलेच नाही, हे होय. त्या नेमक्या गोष्टीबद्दल महाराज किती जागरूक आहेत, हे यामुळे लक्षात येते.

औरंगाबाद जवळ आठ किलोमिटर अंतरावर जटवाडा नावाचे खेडे आहे. तेथे जिनमंदिर आहे. त्याकडे कुणाचेच लक्ष नव्हते. आर्यनंदी मुनिश्रीनी तेथे २४ ते ३० एप्रिल १९६८ पर्यंत वास्तव्य केले. त्या मंदिराच्या तळधरात अत्यंत सु-मनोज अशा चार-पाच मूर्ती सुस्थित असल्याचे आढळून आले. मुनिश्रीनी त्या जिन-प्रतिमांची नीट व्यवस्था लावली. तेथून वेळळला येऊन लगेच कन्नडच्या प्रतिष्ठेसाठी ३० एप्रिललाच तिकडे विहार केला. जटवाड्यातच त्यांनी अक्षयतृतीयेचा महोत्सव साजरा केला.

आश्चर्याची गोष्ट की याच जटवाड्याला आणि वरील मंदिरा पासून जवळच सप्टेंबर १९८८ साली गावातील एक व्यक्ती घरासाठी पाया खोदीत असता चौकोनी भुयार आढळले आणि आत १०/१२ लहानमोळ्या जिन प्रतिमा अगदी सुरक्षित आढळल्या.

• •

कन्नड येथील पंचकल्याण महोत्सव :

जटवाड्यावरून निघून १ मे, ६८ रोजी मुनिश्री कन्नडला आले. त्यांचे सर्व श्रावक श्राविकांनी भव्य स्वागत केले. कन्नड एका अर्थाने महाराजांची धर्मभूमीच. धार्मिक संस्कारामुळे त्यांचा आत्मा तेथे पुनीत झाला होता. वडिलांच्या समवेत ते या गावी राहिले होते. त्यांच्या समवेत ते तेथील जिनमंदिरात पूजा-अभिषेक करीत. या भूतकाळातील गोष्टी त्यांना आठवल्यास नवल ते काय?

कन्नडच्या जैन समाजाने पंचकल्याणिक महोत्सव मुनिश्रीच्या मार्गदर्शनाखाली थाटाने साजरा केला. महाराजांची नित्य धर्मप्रवचने होत असत. त्यामुळे पंचकल्याण महोत्सवाला ज्ञानयज्ञाचे स्वरूप आले होते. मुनिश्रीनी त्या प्रवचनातून जैन बालकबालिकांचेवर धर्मसंस्कार करण्याची आवश्यकता प्रतिपादिली. तसेच वेळळ येथील गुरुकुलात आपली मुले पाठवून त्यांना योग्य बनवा, त्यांना स्वयंसेवेचे, जनसेवेचे पाठ घेऊ द्या, श्रमशक्तीचे महत्त्व त्यांना कळू द्या हे देखील आवर्जून सांगितले.

दि. ६ मे, ६८ रोजी मुनिश्री तेथून निघून २२ मे, ६८ रोजी वेस्तला आले. “तीव्र उन्हाळ्यात विहार करू नका.” असे गुरुदेवांचे पत्र आल्याने मुनिश्रीनी त्यांची आज्ञा प्रमाण मानून विहाराचे सर्व कार्यक्रम रद्द केले. इतक्या भयंकर व जीवघेण्या उन्हात विहार केल्याने प्रकृती बिघडण्याची शक्यता होती. मुनिश्रीनी विहाराचा बेत रद्द केला.

पहाता पहाता उन्हाळा संपला. पावसाळा सुरु झाला. मुनिश्रीनी वेस्तलाच चातुर्मास केला. चातुर्मास संपत्त्यावर दि. ३० ऑक्टोबर, १९६८ ला त्यांनी औरंगाबादेकडे विहार केला. तेथून कचनेर, ढोरकिन, पैठणला आले. व्याहमाडवा यागावी शांतिविधानसाठी ते निघाले. दि. ८ नोव्हेंबर, ६८ रोजी शांतिविधान करून त्यांनी पैठण, वाळुज, औरंगाबाद, जटवाडा या गावी पदविहार केला. जटवाड्याला शांतिविधानाची सांगता त्यांच्याच उपस्थितीत करण्यात आली. तेथून निघून ते दि. २४ नोव्हेंबरला वेस्तला आले.

चातुर्मास संपला की मुनिजनांनी विहार करावा, असा आचारधर्म आहे. एकेजागी मुनीनी फार काळ राहू नये. त्यांनी सतत विहार करून जिनधर्माचा सतत प्रचार-प्रसार करावा. गृहस्थाशी त्यांचे घनिष्ठ संबंध येऊ नयेत ही त्या मागची कल्पना आहे. एकदा गृहस्थर्धर्म सोडल्यावर त्याबाबतची ओढ पुन्हा निर्माण होऊ नये. गृहस्थांचे ऐश्वर्य व भोगोपभोग सामुग्री पाहून मोह होऊ नये. अशीही संकल्पना त्यात आहे. पूर्व-रतानुस्मरण, पूर्व-सुखस्मरणाचा दोष उद्भवण्याची शक्यता पाहूनच महावीरांनी जो मुनिधर्म सांगितला त्यात सतत विहार करण्याची आज्ञा आहे. त्याप्रमाणे मुनिश्री अल्पसा विहार करून वेस्तला परत आले.

या सुमारास बाहुबली येथील मुनिश्रीचे दीक्षा गुरु आचार्य श्री समंतभद्रजी महाराजांचे मनात जैन तीर्थाच्या परिरक्षणाबाबत, जीर्णोद्धाराबाबत व तेथे योग्य त्या सुविधा निर्माण करण्याबाबत विचार चालू होते. परंतु त्यासाठी नेमके काय करावे, याचा स्पष्ट आराखडा तयार नव्हता. तरी अशा तीर्थाच्या रक्षणासाठी एक कोटीचा निधी तरी जमविण्याचा प्रयत्न का केला जाऊ नये, या प्रश्नाचे उत्तर ते शोधत होते व त्या दिशेने त्यांची आखणी होत होती. याच संदर्भात ज्या “भारतवर्षीय दि. जैन तीर्थक्षेत्र कमेटी मुंबई” नावाच्या संस्थेकडे भारतातील तीर्थाच्या व्यवस्थेचे काम आहे, त्या संस्थेचा अल्पसा इतिहास वाचकांना जात व्हावा म्हणून तो येथे देत आहे.

भारतवर्षीय दिगंबर जैन तीर्थक्षेत्र कमेटी:

दि. जैन तीर्थक्षेत्रासंबंधी काळजी पहिल्यांदा धर्मप्रेमी, दानवीर शेठ श्री माणिकचंद

हिराचंद (जे.पी.) जव्हरी यांच्या हृदयात निर्माण झाली. त्यांच्याच पुढाकाराने आणि समर्थनाने पं. गोपालदासजीनी सादर केलेल्या योजनेनुसार जंबू स्वार्मीच्या निर्वाणभूमीत-चौरासी मध्युरेत २२ ऑक्टोबर १९०२ मध्ये भारतवर्षीय दिगंबर जैन तीर्थक्षेत्र कमेटीची स्थापना झाली. त्यावेळी तेथे महासभेचे अधिवेशनही होते. स्व. माणिकचंदंजीच तिचे पहिले महामंत्री होते.

वेळोवेळी कमेटीला अर्थसहाय देण्यात येऊन कार्य चालू राहिले. पुढे माणिकचंदंजीच्याच सूचनेने कमेटीचा कारभार आणि हिशोब व्यवस्थित व्हावा म्हणून १ ऑगस्ट १९०६ ला कमेटीचे ऑफिस हिराबाग धर्मशाळेत उघडण्यात आले. १९१० साली श्रवणबेळगोल येथील भ. गोमटेश्वरांच्या मूर्तीचा अभिषेक शेटजीच्या प्रयत्नाने संपन्न झाला. यासाठी जमलेली रक्कम या कमेटीकडे देण्यात आली व आर्थिक स्थिती सुधारली.

संस्थेचे उद्देशः

श्रीमान शेठ माणिकचंदंजी जव्हरी म्हणजे त्या काळातील जैन समाजाचे एक खंदे नेतृत्व होते. त्यांना जैन समाजाच्या आशा-आकांक्षाची पूर्णतः जाणीव होती. जैन तीर्थक्षेत्रांसंबंधीचा विचार पहिल्यांदा जैन समाजापुढे त्यांनी मांडला व त्या तीर्थाचे रक्षण-परिरक्षण, जीर्णोद्धार, त्यांची व्यवस्था, पूजा-अर्चा, देखभाल योग्य रीतीने व्हावी म्हणून तसे उद्देश त्यांनी संस्थेच्या नियमावलीत स्पष्ट रीतीने नमूद केले आहेत. त्या उद्देशांत आजच्या बदलत्या काळात खूपच परिवर्तने होत आहेत, व ते इष्टही आहे.

स्व. माणिकचंदंजीनी आपल्या आयुष्यात तीर्थक्षेत्रांच्या व्यवस्थापनांत आमूलाग्र बदल घडवून आणले. आर्थिक बाबतीत सर्व दिगंबर जैन तीर्थक्षेत्रे परिपूर्ण व्हावीत, त्या क्षेत्रावर आक्रमणे होऊ नयेत, यासाठी त्यांनी केलेले प्रयत्न वाखाणण्यासारखे आहेत. असे असले तरी सर्वच तीर्थक्षेत्रांचा योगक्षेम नीट चालविणे निधीअभावी केवळ अशक्यच होते. श्रीमान शेठ माणिकचंदंजीचा स्वर्गवास झाल्यावर श्रीमान शेठ चंदुलालजी कस्तुरचंदंजी शाह, मुंबई यांनी आपल्या प्रदीर्घ कारकीर्दित बन्याच सुधारणा घडवून आणल्या. १९०२ मध्ये स्थापन झालेल्या व१९३० साली रजिस्टर्ड झालेल्या या संस्थेचे नेतृत्व श्री चंदुलालजीनी आपल्या तीर्थभक्तीने केले. त्यात त्यांना यशही आले. परंतु श्री सिद्धक्षेत्र शिखरजीचा श्वेतांबर - दिगंबर यांचा वाद व त्यासाठी कोर्ट कचेच्यांचा खर्च सतत वाढतच राहिला.

त्यात निमित्त घडले ते क्षेत्र श्री शिरपूर (अकोला) या ठिकाणी श्वेतांबरांनी दांडगाईने ते क्षेत्र आपल्या ताब्यात घेण्याचे ! या क्षेत्राचा वाद बरेच वर्षांपासून रेंगाळत आहे.

प्रिक्हीकौंसिल पर्यंत जाऊन येऊन देखील वाद मिटला नाही. श्वेतांबर व दिगंबर समाजातील हे मतभेद एवढे विकोपाला गेले की काही वेळा प्रकरण हातधाईवर आले. काही कार्यकर्ते जखमी झाले. असे होणे हे अहिंसा तत्त्वास बाधक होते. या प्रसंगाच्या निर्मिताने प. पूज्य गुरुदेवांच्या मनात तीर्थक्षेत्रांच्या रक्षणाबाबत तीव्र चिंता निर्माण झाली. जैन तीर्थक्षेत्रांचे रक्षण करायचे. जिर्णोद्धार करायचा तर सध्याची व्यवस्था अपुरी आहे. पैसा अगदीच अपुरा आहे. जैनसमाजाची भावनात्मक अस्मिता अशा भांडणाच्या वेळी जागृत होते. पण केवळ कोर्ट कचेच्या वा भांडण तंटे यांनी हा प्रश्न मिटणारा नसून न्यासाठी व्यापक पायावर उभारणी करता आली पाहिजे, म्हणून गुरुदेवांनी तीर्थरक्षा निधीचा विचार केला. तो विचार त्यांनी आपल्या कार्यकर्त्यासमोर मांडला.

त्या बाबतची माहिती पाहाणेही उचित ठरेल.

तीर्थक्षेत्राबद्दल अनास्था

एके दिवशी तीर्थस्वस्प परमपूज्य गुरुदेव, श्रमणमहर्षी श्री समंतभद्रजी महाराजांचे हृदयात एक करुणामय तरंग उठला. जैन समाजाचे भाग्याने त्यांच्या पूर्वसूरीनी भारतात हजारो तीर्थस्थाने निर्माण केली आहेत. ही तीर्थक्षेत्रे संपूर्ण भारतात विखुरलेली आहेत. या तीर्थक्षेत्रांवरून अनेक मुनीनी आपले चिरकांकित निर्वाण प्राप्त केलेले आहे. अनेक तीर्थकरांच्या विविध कल्याणिकांनी ही तीर्थक्षेत्रे पावन बनली आहेत. या तीर्थांचे महत्त्व जैन समाजाला ठाऊक असले व भक्तगण लाखोंच्या संख्येने त्या तीर्थांची वंदना, परिक्रमा करून स्वतःचे जीवन पावन करून घेत असले तरी त्या तीर्थांचे रक्षण-संरक्षण, पूजा-अर्चा, व्यवस्थापन यासाठी दरवर्षी जो लक्षावधी रुपयांचा खर्च करावयाचा, त्याबाबत उदासीनच राहत आले आहेत. त्यांनी जरी लाखो रुपयांचे दान दिले असले तरी त्या खर्चाने तीर्थक्षेत्रांची देखभाल परिपूर्ण होत नाही. दुलक्षित राहतात ती तीर्थक्षेत्रे. कुठे कुठे तर एवढी पडझड झालेली असते की ती दुरुस्त करायलाही लाखो रुपयांचे निधी पुरे पडत नाहीत. एकीकडे भक्तांची श्रद्धा तर दुसरीकडे त्या तीर्थक्षेत्राबद्दल समाजाची अनास्था. सम्मेदशिखरजी सारखे तीर्थस्थान या पृथ्वीतलावर तर सापडणे विरळा. लक्षलक्ष सिद्धात्म्यांचे ते पावन क्षेत्र. मानवाचे जीवनात नवीन उत्साह, नवी चैतन्यासक्ती, नव्या चैतन्याचा बहार आणणारी ही तीर्थक्षेत्रे एखाद्या दुलक्षित वास्तुप्रमाणे पढून आहेत. जीवनाला नवीन अर्थ प्राप्त करून देण्याची, जीवन उन्नत बनविण्यास सहाय्यभूत होऊ शकणारी ही मांगल्याची स्थाने समाजाला, समाज मनाला आव्हान करणारी आहेत. त्यांचे जतन, रक्षण, संवर्धन करणे हे प्रत्येकाचे कर्तव्य आहे. पण हजारो वर्षांपासून त्यांचेकडे

कुणी फारसे आस्थेवाईकपणे पाहिलेले नव्हते. त्यामुळे या तीर्थस्थानांची दुर्दशा होऊ लागली. अनेक स्वार्थी व आपमतलबी लोकांनी तेथील जमिनी बळकावल्या. काहींनी तेथे स्वतःच्या पंथांची मंदिरे उभी केली. श्वेतांबरांनी अनेक तीर्थक्षेत्रांवर मालकी प्रस्थापित करण्याच्या दृष्टीने आक्रमणे केली. त्यांनी दिगंबर जैन समाजाच्या औदार्याचा, प्रेमभावनांचा फायदा घेऊन तीर्थक्षेत्रामागून तीर्थक्षेत्रे स्वतःच्या ताब्यात घेण्याचा सपाटा चालविला आहे. त्यासंबंधीच्या वर्तमानपत्रातून येणाऱ्या बातम्या गुरुदेवांना अस्वस्थ करीत होत्या. त्यातच दुसऱ्या महायुद्धानंतर मूर्तीचा आंतरराष्ट्रीय चोरबाजार सुरु झाला. मूर्ती व त्यांची शिरकमले परदेशांत विकण्याचा धंदा उफाळून आला. त्यामुळे तर जैन तीर्थक्षेत्रे, सिद्धक्षेत्रे व अतिशय क्षेत्रे यांचे अस्तित्वच धोक्यात आले. श्रावकांनी जर याकामी काहीच आवाज उठवला नाही व योग्य ती काळजी घेतली नाही तर काही काळांनी ही सर्व तीर्थक्षेत्रे ओस पडतील अशी चिंता पूज्य गुरुदेवांच्या मनात उद्भवली. त्यांनी भारतवर्षीय दिगंबर जैन तीर्थक्षेत्राच्या कमेटीची सभा बाहुबलीस बोलविण्याचे ठरविले.

गुरुदेवांचे मनात आले आणि त्यांनी ते पार पाडले नाही, असे होणे नाही. त्यांची श्रद्धा पुरुषार्थावर, समाजाच्या दातृत्वावर, त्याच्या भलेपणावर, मांगल्यावर, समाज, तीर्थक्षेत्रे, कार्यकर्ते व ज्ञानी मंडळी यांवर इतके प्रेम करणारा संत विरळा ! तसुणांना कार्यास जुंपण्याची, त्यांच्यात आत्मविश्वास निर्माण करण्याची, त्यांच्या अल्पशा गुणांनाही मुक्त कंठाने वाखाणण्याची त्यांची मातृवत् रीतही विरळा.

त्यांनी तीर्थक्षेत्राबाबत तीर्थक्षेत्राशी संबंधित अशा व्यक्तीशी चर्चा केली. त्यांची मनोगते जाणून घेतली. काय केले पाहिजे व ते शिस्तबद्ध रीतीने कसे केले पाहिजे याबाबत गुरुदेवांचा फार कटाक्ष. जे करायचे ते पद्धतशीर, चाकोरीबद्ध, तळमळीने व श्रद्धेने, मांगल्याने. कारण तीर्थक्षेत्रे ही जैन समाजाची अत्यंत नाजूक बाब आहे. या समाजाच्या अत्यंत नाजूक प्रश्नाला हात घालण्याचे धारिष्ठ्य गेल्या हजारो वर्षांत कुणीही दाखविले नव्हते. अखिल भारतवर्षीय तीर्थक्षेत्रांची पाहणी, तेथील स्थावर-जंगम मालमत्तेची मोजणी, मूर्तीची संख्या, त्यांच्या वरील ऐतिहासिक स्वरूपाचे शिलालेख, त्या क्षेत्रांचे फोटो, मूलनायकांचे फोटो इ. बाबत खूपच काम करण्यासारखे होते. यासाठी फार मोठी यंत्रणाच असायला हवी होती. परंतु ते काम अत्यंत जिकिरीचे, कष्टाचे व खूप वेळ खाणारे असे होते. आजही आहे. तेव्हा इतर सर्व गोष्टी बाजूला सारून अगोदर निधी तरी जमवू या, हा विचार पक्का झाला. त्यावर गुरुदेव समंतभद्रांचे चिंतन सुरु झाले. एखादा कोट रुपयांचा निधी झाला तर... खूपच काम होईल असे त्यांना वाटले. तसा संकल्प

त्यांच्या मनात तर पक्का झाला. एक कोटीचा संकल्प सोडणे सोपे, पण त्याची कार्यवाही सुसूत्र-मुचासूपणे होणे जरुरीचे. समाजमनातून याबाबत उठणाऱ्या शंका-कुशंकाचे समर्थपणे निरसन करणारी कुणी तरी सुयोग्य व्यक्ती हवी, असेही गुरुदेवांना वाटले.

गृहस्थी लोकांवर जर ही योजना सोपविली तर त्यातून पुष्कळच घोटाळे उपस्थित होण्याची शक्यता होती. समाजाचा विश्वास संपादन करणारा, त्यांच्या हृदयांत तीर्थस्थानांबद्दल अपार श्रद्धा व प्रेम निर्माण करणारा कुणी तर सोज्बळ चित्ताचा, करुणावान, प्रज्ञावान, विलक्षण असा पुरुष समंतभद्र महाराजांना हवा होता. आपल्या चिंतनातून गुरुदेवांनी संत श्री आर्यनंदी यांची निवड मनोमन केली.

परंतु त्याही बाबतीत अत्यंत दक्ष, संबंधित, निवडक सर्वांचा त्यांनी विचार घेतला. त्यांचेशी चर्चा केली. हे सर्व चालू असतांना मुनिश्री आर्यनंदीना पुस्तकशी शंका देखील आली नाही, की हे जोखमीचे काम त्यांच्यासारख्या व्यक्तीकडे सोपविले जाईल. ते असत नेहमी मूकश्रोते, सर्व चर्चा शांतपणे ऐकत. गुरुदेवांचे कार्य ते आपलेच कार्य आहे, अशी त्यांची भावना असे. खन्या अर्थाने ते शिष्य होते. गुरुदेवांच्या हृदयातील स्पंदने जाणून घेणारे विशालतम हृदय त्यांना सुदैवाने प्राप्त झाले होते. त्यांची आज्ञा हे आपले पंचप्राण म्हणून ते जपत होते. त्यासाठी वाढूल तो त्याग करायला ते तयार होते. इतकी श्रद्धा रोमारोमात भिनलेला दुसरा शिष्य जवळपास कुणीच नव्हता. आर्यनंदीजींचे हृदय मातेचे. कधी कठोर वचन नाही, ना कधी खंत. सरळ चित्त व नम्रीभूत जीवनाचा एक स्वच्छ, निर्मळ आदर्शच !

एके दिवशी अगदी एकांतात गुरुदेवांनी मुनिश्रीना म्हटले,

“महाराजांना वाटते की आपणच ह्या एक कोटीच्या निधीची जबाबदारी स्वीकारावी. खूप विचारांती महाराज विश्वासाने आपणास हे कर्तव्य पार पाडण्याची विनंती करत आहेत.”

हे शब्द ऐकून संत श्री आर्यनंदींचे डोके आनंदाने पाणावले. गुरुदेवांनी विश्वासाने एखादे काम सांगावे याचीच जणू ते अहर्निश प्रार्थना करीत होते. परंतु एवढे मोठे कार्य महाराज त्यांना सांगतील याची त्यांना स्वप्नातही कल्पना नव्हती. एखाद्या मुंगीला मेसु गिळण्यास सांगण्यासारखे हे काम होते. टिटवीने समुद्र प्राशन केल्याची कथा महाराजांनीच त्यांना सांगितली होती. त्या कथेतील अभिप्रायही तोच होता. त्या टिटवीची अंडी समुद्राने गिळली होती. समुद्र, ती परत देत नव्हता. हेही कार्य तसेच होते. समाजाची तीर्थक्षेत्रे समाजाकडूनच सुरक्षित व संरक्षित राहिली पाहिजेत. घराघरातून

तीर्थप्रेमाचा प्रवाह नेला पाहिजे, प्रत्येकाचा मानबिंदू म्हणूनच तीर्थक्षेत्रासंबंधी प्रेम निर्माण झाले पाहिजे. समाजाचा सहभाग नसेल तर तीर्थक्षेत्रे टिकणारच नाहीत. म्हणून पूज्य महाराजांनी मुनी आर्यनंदीजींची व श्री महाबल मुनिश्रीची निवड केली होती.

मुनी आर्यनंदीजींनी हे काम आपले नवे, ते गुरुदेवांचेच आहे, म्हणून त्यांची आज्ञा शिरोधार्य मानली. त्यासाठी भारतभर प्रवास करावा लागेल. घराघरातून प्रेरणा जागृत करावी लागेल, याची जाण त्यांना होती. पूज्य महाराजांचे सेवेत असताना दानाची प्रेरणा गुरुदेव स्वतः करीत. गुरुदेव दानाची प्रेरणा कशी करतात? फुलाला न दुखवता भ्रमर रस कसा घेतो, तसे गुरुदेव दात्याच्या हृदयात प्रवेश करून त्याला दानाला प्रवृत्त करीत असत. त्या दानाच्या सिंचनाने किती मोठे काम बाहुबलीला उभे राहिले याची कल्पना दाताराला सहज येत असे. हे सारे मुनिश्री आर्यनंदीजींनी अवलोकिले होते. अगदी सहजपणे, पण अगदी सूक्ष्मतेने.

पूर्वीचे बाहुबली म्हणजे एकेकाळी नुसता ओसाड पडलेला डोंगर होता. खरेतर ते एक वन्य पशुघरच.... पाणी नाही. वरची मंदिरे सोडली तर विसावा घ्यायला जागा नाही. भोवताली जैनत्वाचे दर्शन नाही. सारे कसे शांत, शांत होते. एक नीरव व मनाला बोचणी लावणारी शांतता तेथे वास करीत होती. आणि गुरुदेवांनी हीच भूमी कार्यक्षेत्र म्हणून निवडली. लोखंडाचे सोने करून टाकणारा परिस-स्पर्श त्यांचे पुरुषार्थीत होता. जिनशासनाची सर्व तर्हे पुन्हा प्राणप्रतिष्ठा करून “जैनं जयतु शासनम्” चा उद्घोष पत्थरापत्थरातून निनादू लागेल, असा आत्मविश्वास त्यांच्यात होता.

...आणि झालेही तसेच. सर्वाच्या उफहासाला आपल्या अदम्य उत्साहाने व आपल्या जिदीच्या तरुण कार्यकर्त्याच्या मदतीने त्यांनी ते कौतुकात बदलून टाकले आहे. बाहुबलीचे आज जे पवित्र, मंगल रूप दिसते ते महाराजांच्या लोकविलक्षण कार्याचे रूप आहे. त्यांची चेतना इतकी ऊर्जस्वल व बलवती आहे की त्यांच्या कार्यात अनेक जण आपआपल्या शक्तीप्रमाणे भाग घेऊ लागतात. बाहुबली आश्रमचा परिसर गुरुदेवांनी कल्पकतेने, चातुर्यने व चारुतेने फुलविला. हजारो बालकांच्या हृदयांची मशागत, त्यांनी श्रद्धेने व पवित्र भावनेने केली. या त्यांच्या कार्यात अनेक तरुणांनी आपली सळसळणारी, फोफावणारी जीवने बहाल केली. गुरुदेवांचा शब्द झेलायला प्रत्येक जण तयार आणि त्याचेच दृष्ट फळ म्हणजे आज निर्माण झालेले बाहुबली तीर्थ. गुरुदेव म्हणजे धगधगत्या जैन संस्कृतीचे प्रतीक होय.

त्या भागातील, त्यावेळचा जैन समाज सश्रद्ध, धर्मवत्सल व हृदयाने अत्यंत कनवाळू होता. आपल्या घरातील मुलाबाळांना गुरुदेवांच्या स्वाधीन करण्यात ते स्वतःला

भाग्यवान समजू लागले. इतकेच नक्हे तर आपल्या उत्पन्नातून काही उत्पन्न ज्वारीच्या स्फुरणे, भोजनादिकांच्या स्फुरणे अर्पण करू लागले. गुरुदेवांचे कार्य जनसामान्यात मूळ धरू लागले. पाहता पाहता त्या कार्याचा वटवृक्ष झाला. आर्यनंदींनी हे सारे आपल्या डोळ्यांनी पाहिले होते. तो एक महान प्रयोग होता. चारित्र्यवान् माणसेच समाजाचे नीटस प्रबोधन करू शकतात, याची प्रचीती तेथे दिसून आली. त्या साच्या कार्याचा प्रभाव मुनी आर्यनंदीवर झाला. गुरुदेवांची कार्य करण्याची हातोटी, सचोटी व श्रद्धा त्यांनी मूकपणे टिपून घेतली. गुरुंच्या जीवनाकडे, विवेकाकडे पाहून आपल्या अंतरंगात वसत असलेल्या आत्मशक्तीचा विकास घडवून आणायला शिष्याही प्रबुद्ध व चौकस हवा. आर्यनंदीजींनी गुरुकुल प्रणालीचा, तेथील शिस्तीचा, प्रेमभावाचा मनोमन खूप अभ्यास केला. सूक्ष्म व चौकस दृष्टीची खास देणगी मुनी आर्यनंदीजींना लाभली आहे. कोणतेही काम गुरुदेवांच्या पद्धतीने, सुसूत्राने, सुसंबद्धपणे व जाणतेपणाने करण्याचे तंत्र त्यांनी आत्मसात् केव्हा केले हे कुणालाही कळले नाही.

“मूकं करोति वाचालं, पंगुं लंघयते गिरां” ही किमया गुरुदेव समंतभद्रच करू जाणे !

आणि म्हणूनच एक कोटी रुपयांचा निधी जमविण्याचे खडतर कार्य त्यांनी आपल्या या शिष्याचे खांद्यावर दिले. आर्यनंदीजींनी ही जबाबदारी अत्यंत विनम्र होऊन स्वीकारली.

अनेकांच्या मनात शंका होती की हे अवघड कार्य मुनिश्री आर्यनंदीजींच्या कळून पार पडेल की नाही. पण गुरुदेवांना खात्री होती. शिष्याची पारख गुरुलाच असते. त्यांनी ही शुभवार्ता आश्रमवासियांच्या कानी घातली. सगळीकडे आनंद पसरला. तीर्थरक्षा ही जैन समाजाचा प्राणबिंदू आहे. तीर्थे ही काही जडतीर्थे नाहीत. कोटी-कोटी जनांच्या हृदयांत तीर्थाच्या मुद्रा अंकित झालेल्या आहेत. उन्नत, पवित्र व मंगलमय जीवनाचे शिल्पकार म्हणून त्या तीर्थांकडे पाहिले जाते. तेव्हा त्या प्राणप्रिय तीर्थसाठी सर्वस्व समर्पण करण्याची सुप्त मनीषा प्रत्येकाच्या मनात घर करून असते, यात शंका नाही.

जैन आचार्यांनी भारताच्या आध्यात्मिक समृद्धिसाठी, अधिकांच्या अधिक कल्याणासाठी तीर्थे उभी करण्यात आपली जीवने खर्च केलेली आहेत. मग आध्यात्मिक पीठेच त्यांना म्हटले तर ते अतिशयोक्तीचे होणार नाही. अशा या पीठांचे संरक्षण, संवर्धन व व्यवस्थापन सुचारूपणे करण्याचे कार्य प्रत्येक जैनाचे आहे. त्यांना प्रेरित करून या कार्यात सहभागी करून घेणारा मात्र हवा. त्या दृष्टीनेच आर्यनंदीजींची निवड ही सर्वतोपरी अचूक होती. बलदंड जिदीच्या सुयोग्य व्यक्तीच्या हाती ही सूत्रे सोपविताना गुरुदेवांना केवढे समाधान लाभले असेल!

• •